

84(2=41. 2/6
П777

М. ПРИШВИН
ТААДАНЫН
ПЫЙМАЗЫ

Горно-Алтайский
облациздам
1949

63780 80x12

Горно-Алтайская Областная
* БИБЛИОТЕКА *

17 XX

М. ПРИШВИН

ТААДАНЫН ПЫЙМАЗЫ

80x19

49

Горно-Алтайская Областная
* БИБЛИОТЕКА *

1936
Инд 63780

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ
ОБЛНАЦИЗДАТ
1949

84 (2=411. 2/5-4)

1777

РАКТАР НЕ КЕРЕГИНДЕ ШЫМЫРАНЫЖАТ.

Мен рактарды көрүп кайкайдым — олардын бүдүминде көп неме кереги жок көрүнөт: тоозы жок буттарлуу, сагалы кандый, какпылары кандый, куйругу алды жаар жылып жүрөт, куйругу десе мойун деп адалып жат. Рактарды көнөккө жууп алганда, олар бойы-бойлорыла шымыраныжатаны мени бала туужымда ончозынан тын кайкадатан болгон. Шымыраныжар ла шымыраныжар, же не керегинде — аайлап та болбозын.

„Рактар шымыраныжып алдылар“ деп айдышса, онызы олардын олуп калганын темдектеп жат, олардын рак журуми шымыранышта ла божоп калган.

Азыйда, менин ойимде, бистинг Вертушинка деп суучакта рактар балыктан да көп болгон. Бир катап Домна Ивановна деп карыган эмеген бойынын балазынын балазыла Зиночкала бис жаар Вертушинкадан рактар тударга шыйдындылар. Жаанак балазынын балазыла экү биске эфиргери келген, бир эмеш амырап алала, суу жаар баргылады. Оndo оlor рактудатан кичинек шүүничектерин тургускылап салдылар. Рактар тудатан шүүничектерди бистинг улус бойлорыла жазап алатандар: талдыг чырбагалын тегерийте буктейле, ол тегерикке эски шүүннинг сетказын жаба тартып салар, сетканын устине бир болчок эт салар ол эмеге база нек-сакты, же рактарга жытанар баканын казрган болчок эди ончозынаг артык болор. Сеткечектерди суунынг тубине түжүрер. Каарган баканын жыдын алып, рактар жараттагы уйаларынаг чыгып алала сеткелерге киргилеп жадылар. Бир кезек ойдинг кийининде шүүничектерди бууштарынаг өрө чыгарып, рактарды терип алала, база катап төмөн түжүрер.

Бу сурекей женил неме. Жаанак балазынын балазыла экү туниле ле рактарды чыгаргылап, бүткүл бир жаан корзинага туткылап алала, эртен тура он беристе жерде турган бойлорынын деревнезине ойто жанарга шыйдындылар. Кун чыкты, жаанак ла балазы-

нын балазы терлеп калган, чинези чыгып калган баргылап жадылар. Эмди олардын сагыштарында рактар эмес, жаңысла айылына ла једип алатаны болгон.

— Рактар шымыраныжып албазындар,—деп жаңазы айтты.

Зиночка тындап укты: јаанактын јардындагы корзинкада рактар шымыраныжып турдылар.

— Олор не керегинде шымыраныжат?—деп Зиночка сурады.

— Балам, олор өлөр алдында бойы-бойлорыла јакшылажып жадылар.

Рактар дезе бу өйдө бир де шымыранышкылабай тургандар. Олор кодыр сөөк јалмаштарыла какпыларыла, сагалдарыла, мойындарыла јыжынгылап ла тургандар, оной улам олардон шымыраныш ошкош табыш угулат. Рактар өлөргө шыйдынган эмес, тире јүрөргө тургандар. Кажыла рак кайдан-кайдаг тежик таап аларга бастыра будычактарын керекке божодып турган, је эн ле јаан рак чыккадый тежик корзинкада табылды. Бир јаан рак чыкты, оной кийини нең сокторы белен чыга бердилер, је оной ары барды ла барды: корзинкадаг јаанактын тонына чыгып, тонынаг юбказына, юбказынаг јолычакка, јолычактан өлөң ортозына, өлөңнөң сууга јетире—бирле алтам.

Күн өртөп, өртөл турды. Јаанак балазынын балазыла баргылап ла јат, рактар дезе корзинканын ой-

дыгынаг чыгып ла турды. Домна Ивановна ла Зи-
ночка деревнеге жууктап келгиледи. Жаанак кенети-
йин тура тужеле, рактар корзинада нени эткилеп
турганын тындап турала, нени де уклады. Корзин-
казы јегил боло бергенин ол сеспеди: жаанак бир тун
уйуктабай басканына ийиндерин де сеспей турды.

— Балам, рактар шымыраныжып божогон ош-
кош,—деп жаанак айтты.

— Олгулеп калды ба?—деп кызычак сурады.

— Уйуктап калдылар, база шымыранышпай јады-
лар,—деп жаанак каруузын айтты.

Туразынын јанына келеле, жаанак корзиназын
тужурип, јамачызын ачты.

— Э, кайракан, рактар кайда не?

Зиночка көрүп ийди—корзинка куру.

Жаанак балазынын балазына көрүп, база колыла
јанысла јайып кайкап турды.

— Рактар шымыранышканы бу эмтир!—деп жаа-
нак айтты.—Олор өлөр алдында бойы-бойлорыла
јакшылажып туры деп бис бодогоныбыс, олор дезе
бисле, тенектерле, јакшылашкан эмтир.

Х р о м к а

Кемеле барып јадым, менин кийинимнен дезе,
андап јурер Хромка деп сугужым јузуп келип јат.
Бу сугужычак јалагнын сугуштарынаг чычкан, эмди
дезе ол меге, кижиге, болужып јат, база бойынын

кыйгызыла жалаңың эркек сугуштарын мениң анчы жапажыма кычырып жат.

Мен кайдаарла жүзүп барзам, Хромка бастыра жерде мениң кийинимче жүзүп жүрет. Тымык сууда неле-неле ол соодой берзе, мен бурулчыкта сноп жажына береле, „Хромка!“ деп кыйгырып ла ийзем, ол ончозың таштап ийеле мениң кемечегимниң жанына учуп келер. Мен кайдаар ла барзам ол база оноор ок барар.

Бу Хромкала биске түбек болгон. Качан балдары чыгып келерде, баштапкы өйдө бис оларды кухняда тутканыбыс. Оны чычкан сезип салган, толыкты ойо кемиреле тежиктең өдүп келди. Чычкан сугуштын балазын тамажынаң тудуп алала бойының тежиги жаар апарып жагкан өйдө, сугуштын калактаганына бис жүгүрүп келгенибис. Сугуштын балазы тежикте кысталып калган, чычкан кача берген. Бис тежикти жаба кадап салдыбыс, же жаңыс бис тиг сугуштын балазының тамажы сынык артып калды.

Оның тамажын эмдеп аларга бис көп күчибисти салдыбыс: буулаштырып та, жаба танып та, суулап та, кургактап та турадыбыс—не де болушпады, сугуштын балазы жажына аксак артып калды.

Жүзүн-жүүр куштардың ла анычактардын ортозында аксакка жүрөргө сүрекей түбекту: олардо саң башка неме болуп жат; ооруларды эмдебес, куч жогын килебей өлтүрүп салар. Вайларының ок сугуштары, бой-

лорынын ок такаалары, индюшкалары, кастары— ончозы Хромканы чокуп ийерге турар. Анчадала коркуштузы кастар болгон. Бу жаан кушка мындый кереги жок сугуштын балазы не де эмес дегедий,— же жок! кас паровой маска чылап, тамчычактый не мени былчып саларга албаданат.

Кичинек аксак сугуштын балазында кандый санаачак бар болор? Жок эмей.

Же ондый да болзо агаштын кузугы кирези бажычагыла оны жанысла кижнорулап алар деп, шууп алган.

Биске кижн бдумиле ол ачу болгон: бу кайралдары жок жузун-жуур укту куштар онын журумн айрыырга турдылар, онын тамажын чычкан кайрып салганында ол не ле бурулу?

Бис кичинек Хромканы кижн бдумиле суудибис.

Бис оны корулаарга алдыбыс, ол бистин кийнибисче, жанысла бисти ээчип жуер болды. Качан ол жаандап өзуп келерде, окко сугуштардын канаттарын кескен чилеп онын канаттарын кезерге биске керек жок болгон. Жалааннын окко сугуштары жалап ар-буткенин бойынын торблине бодоп, тудушла уча берерге амадап туратандар. Хромканын бистен учуп барар жери жок болгон: кижинин айыл-жуурты онын жуурты боло берген. Онойып Хромка кижидий болды.

Онын учун, мен бойымнын кемечегимле сугуш агдап барадарымда, менин сугужычагым мени

ээчий бойы жүзүп жүрөт. Аза берзе—суудан көдүрилип учуп келет. Суу тымгында балыгашла соодой берзе, мен жыраа жаар жылыа береле, жанысла „Хромка!“ деп кыйгырып ийзем, менин кужым мен жаар учуп келип жадар.

Ү К Ү

Казыр үкү тунде андап, туште жажынып жат. Туште онын көзи жетпес, онын учун жажынып жат деп улус айдыжат. Мен бодозом, ол жакшы да көрүп турган болзо, туште түгөйлө кайда да көрүнерге болбос, ненин учун дезе, ол бойынын тундеги жаман керектериле, тоножыла, сүрскей көп өштүлөрлү болуп калган.

Бир катап мен агаштын эдегиле барып жаткам. Спаниэль укту, Сват деп атту менин кичинек аичы ийдичегим жаан чокчом жыраада нени де сезип ийди. Жыраанын алдына кирерге болбой уруп, ол чокчомды айландыра узак мантап турды.

—Ташта!—деп мен жакардым. Ол ёж.

Менин ийдим онойдо үренип калган: „Ёж“, деп айдып ийзем,—Сват ол тушта менин айтканымды угуп жат.

Је бу тужында Сват менин айтканымды укпады—чокчом жаар казырланып мантайла, онын алдына сумеленип кире берди.

„Байла, ёж“, деп мен бододым.

Сват кирген чокчомнын өскө жанынаг кенетийин

кискенин көзиндий жаан көстү, жаан кулакту, жедегеп үкү жарыкка чыга конды.

Куш телекейинде үкү жарыкка чыкканы—коркушту кайкамчылу неме болот.

Кижиге бала тужында караңуй туранын ичине киргенде, караңуй толуктарда не көрүнбес! Же ончозынан ла тын мен көрмөстөн коркыйтам. Бу ончозы тенек неме эмей база. Чын айтса кандый да көрмөс жок.

Же мен бодозом, куштарда көрмөс бар, оңызы олоордын түндеги төнөчөсү—үкү. Качан үкү чокчомнын алдынан чыгып келерде, бистин көзибиске түште көрмөс көрүнгөндий чилеп, куштарга оңойуп ок көрүнип жат.

Үкү корчойуп алып, коркуганынан чокчомнын алдынан жууктагы чибинин алдына кирип турарда, жаңысла каргаа мында учуп бараткан. Каргаа тоночылды көрүп ийеле, ол чибинин бажына отуруп ала-ла, сыраңай бойынын эмес сан башка унине кыйгырып ийди:

—Кар!

Каргаалар ортодо кыйгы бу сүреен кайкамчылу! Кижиге канча кирези сөстөр керек, олардо дезе жаңысла „кар“ дегени бастыра учуралдарга, кажыла учуралда уч ле буквадан турган бу сөзичек кандый ла унине айтканынын болушыла сыраңай башка учурын темдектеп жат. Бу учуралда каргаанын „кар“ деп айтканы, бис улус, сүрекей коркыганыбыста—көр-р-р-мөс!—деп кыйгырганыбыстый болды.

Коркушту сөсти жуугындагы каргаалар ончозынан озо уктылар, угала, айтканын база катап айттылар, ыраактагылары угала, база ээчий айттылар, онойып бу ла ортозына тоозы жок, булуттый, уур каргаалар „Көрмөс!“ деп, кыйгырыжып учуп келеле, бийик чибинин бажындагы будактан төзиндегизине жетире жаба отургылап ийдилер

Каргаалардын телекейиндеги түймөөнди угала, кара, ак көстү таандар, кажыла жанынан учуп келгиледи; чанкыр канаттарлу күрөң сойкалар; сап-сары сыранай алтын ошкош иволгалар. Чибиде бастыраларына отурар жер жетпей турды, коштой турган көп агаштар база куштарла бүркелди, база да жаңылары келгилеп турды: уренчилер, гаечкалар, московкалар, трясогузкалар, пеночкалар, зорянкалар ла башка-башка чалкан алдынын кушкаштары.

Уку чокчомнын алдынан чыгып алала, чибинин алдына сурт кире бергенин Сват билбей калала, бу өйдө ондо ло алгырып, уруп, чокчомнын алдын казып турды. Каргаалар ла оной до өскө кушкаштар чокчом жаар көргүлөп, Сват чокчомнон чыгала укуни чибинин алдынан чыгара сүрип ийзин деп, ончолоры сакыгылап турдылар. Же Сват десе, шакпырап ла турды, чыдашпас каргаалар ого кыйгырдылар:

— Кар!

Бу учуралда, бу сөс:

—Тенек!—дегени ошкош болды.

Je учы учында, Сват јаны истин јыдын сезеле, истерди түрген аайлап алала, чокчомнын алдынан чыга конуп чиби јаар барардала, каргаалар ончолоры јаныс унле базала кыйгырышты:

— Кар!

Олордын айтканыла болзо, мынызы:

— Чын! — дегени.

Качан уку чибинин алдынан чыга коноло, канаттарыла кейге көдүрилип чыгарда, каргаалар базала кыйгырышты:

— Кар!

Эмди десе, мынайда айткандый болды:

— Тудар керек!

Ончо каргаалар көдүрилип чыктылар, каргаалардын кийининеш ончо таандар, сойкалар, кара-тастар боро-баарчыктар, талан-килендер, талтарлар, щеголдор, уренчилер, гаечкалар, московчкалар, бастыра куштар карануй булуттый болуп укуниг кийининче сүрүжип, ончолоры јанысла: „Тудар, тудар, тудар!“ — деп, кыйгыгылап турдылар.

Качан уку канадына турарда, Сват куйругынаг тиштеп туткан, је уку ушта тартынарда, Сваттын тижинде укуниг јумы артып калганын, мен айдарга ундуп салган эмитирим, Тудуп болбогонына ачурканала, ол укуни сүрүжип јалагла мантады, баштан тарый ол куштардан астыкпай турды.

— Чын, чын! — дел кезик каргаалар ого кыйгырып тургандар.

Онойып кушкаштардыг бастыра булуды горизонтто көрүнбей барды. Сват база агаш аразында жоголып калды.

Бу ончозы неле божогонын, билбезим. Оозында укуниг түгин тиштенип алган Сват, мен жаар бир частыг бажында ла бурулып ойто келди. Бир де неме айдып болбозым: та уку канадына көдурилер тужында алган түк арткан, ол эмезе куштар укуни тудуп аларда, Сват ологго өштүни жемерге болушкан... Көрбөгөн немени көрдим деп, төгүндөп айдып болбозым.

СУУНЫГ УСТИНЕ ЈУРЕР БАЛЫГАШ

Сууныг Устинде күнниг койнокторыныг алтын шүүни тыркырап турды. Јыраада ла сылганныг чибешкош жалбырактарында кара-көк тырлууштар тургылады. Кажыла тырлуушта бойыныг сылганы ла жыраазы бар: учуп барала, ойто келип ого ло отурып турар.

Эдиреген каргаалар балдарын базып алала, эмди отурып амырагылайт.

Сырапайла кичинек жалбырагаш јөргөмөштиг учугыла сууга түжип келеле, була айланып, була айланып турат.

Мен бойымныг кемечегимле арайынан сууны төмөн јүрип отурым, мениг кемечегим десе ол жалбырагаштаг эмешле уур. Оны мен бежен эки агажактардаг јазайла, кеденле јаба тартып салгам. Кемемде јаныс кайык—узун агаштаг эткен, учтарында бир

күрегештег. Кажыла күректи элип-селип эки жанына сууга чөлдирип турар. Бир де куч чыгарбас, күрекле сууга тийип ле ийзег, кеме жүзүп жадар, угулбас барып жатканына, балыгаштар эмеш те коркубас, ондый женил кемечек болгон. Ондый кемечекле суула арагыйын барып жатсан, нени көрбөзип!

Бир баарчык сууны кечире учуп барадала, сууга тамчыладып ийди, ол черетту эк тамчы сууга согулала, суунын үстине жүрер оок балыгаштарды эзедип ийди. Тургузала баарчыктын тамчызын эбире балыгаштардын базары жуула берди. Бу жуулгандарды көрөлө, жаан казыр шелеспер балык жүзүп келип бойынын куйругыла сууны коркушту тыг согуп ийген. Ол табышка чыдабай тала берген балыгаштар ичи өрө болуп авдана бердилер. Олор бир минуттын бажында ойто тындана берер эди, же шелеспер ондый тенек эмес; баарчык тамганда, анча кирези тенектер, бир тамчыны эбире жуулганы тудуш болуп турган эмезин ол билер: бирүзүн капкан, экинчизин капкан—онойып көп балыгаштарды лиди, кача бергендери десе, эмди мынаг ары жакшы биленип жүрер, качан өрөртөг ологго кандый-кандый жакшы неме тамза, алдыгы жанынаг кандый бир коомой неме келбезин деп, эки көстөриле көрүп, ажыктанып жүргилеер.

АГАШТЫҢ КАТТАРЫ (ЭТАЖТАРЫ)

Куштар ла оок андар агаштын ортозында бойларынын каттарында журтагылап јат: чычкандар тазылдардын алдында журтагылап јадылар, сырагай төмөн; тоорчык сшкош јүзүн-јүүркушкаштар бойларынын уйаларын јердин бойында јазайдылар, боро баарчыктар—бийиктей, јырааларда; агаштын көндөйинин куштары—томырткалар, Уренчилер—онон бийик, агаштын өөни өрө башка башка бийикте, сырагай ла бийигинде казыр куштар: карчагалар ла муркуттер уйаланып јадылар.

Анычактарда ла куштарда бистин бийик туралардагыдый эмезин меге бир катап агаштын аразында ајыктап көрөргө келишкен: бисте качан да болзо, журттап јаткан (этажтарды) кижик-кижиле солыжып ийер арга бар, олардо дезе кажыла ук бойынын ла кадында јадар учурлу

Бир катап андап јуреле бис чирип калган кайыңдарлу јаланга келдибис. Кайыңдар канча бир өйине Јетире өзөлө кургап калатаны тудуш болуп јат. Кезик агаш кургап калала, чобразын јерге тужурип салар, онын учун терези јок агаш турген чирийле бастыра бойы јерге јыгылып јат. Кайыңнын чобразы түшпей јат, бу чаганалу ак чобра-тос, агашка суу өтпөс кабаа болуп, өлүп калган агаш, тире агаштый узак туруп јат. Качан агаш чирий де берзе, өзөгү сууга өдүп калган чирик боло до берзе, будуми

ак кайынды тыштынан көргөндө тирү ле агаштый туруп жадар. Je ондый агашты эмешле тыныда ийдип ийзе, ол уур сыныктарга омырылала, кенетийин ле жыгыла берер. Ондый агаштарды жыгары сурекей жилбилу де база коркушту да: агаштын сыныгына, болгонбой калзан, бажынды сурекей тын алдыра-рын. Je ондый да болзо бис, анчылар, ондый кайындарга учураганыбыста тын да коркубай жадыбыс, бойы-бойыбыстын алдыбыска оморды коскорып турадыбыс.

Ондойо бис ондый кайындарлу жаланга келеле жаан кайынды коскорып салдыбыс. Жыгылап жадала ол кейде канча-канча сыныктарга жарыла берди, омордын бирузинин көндөйинде көктөштин уйазы бар болгон. Кичинек балдары агаш жыгылар тужында алдырбады, жапыс уйазыла кожо көндөйдөг туже, бердилер. Јука јумла бүркелген јыланаш кичинек кужычактар бисти ада-энезине бодоп, жаан кызыл оосторын ачып чыйкылдажып, бистен курт сурап турдылар. Бис јерди казып ийеле, чойлошкондор таап алала, оморды курсактандырдыбыс. Омор ажанып, чойлошкондорды үзе јип ийеле, базала чыйкылдажып турдылар. Ак бултык жаакту, оозында чойлошкондорлу ада-энези—көктөштөр учкылап келеле, көптөй турган агаштарга отургылап алдылар.

— Эзендер, көөркийлер,—деп бис оморго айттыбыс,—түбек болды, бис ондый болорын сакубадыбыс.

2. Дедушкин валенок.

Тааданын п

Горно-Алтайская Обл.

* БИБЛИОТЕКА

Коктоштор биске нени де карузына айдып болбой турдылар, агаш кайдаар барганын олардын балдары кайда жоголып калганын, не болганын, олар сырапай билгилеп болбой турдылар.

Бистен озор бир де коркубай, будактан будакка
жаан түймеенду учкылап турдылар.

— Балдарар бу ийне! — бис жердеги уяаны озорго
көргүзүп турдыбыс. — Озор бу, озор канайып сыкта-
жып турганын слерди кычырып турганын, тындап
угыгар.

Бойының кадынап туура чыгып төмөн түжерге
болбой, көктөштөр нени де укпай, түймежип ле тур-
дылар.

— Айса болзо, озор бистен коркуп тургандар
эмеш пе? — деп бис куучындаштыбыс, жажыналыктар.
Жажынып калдыбыс

Жок! Балдары сыктажат, ада энези сыктажып ка-
наттарыла талбандап төмөн түшпей турдылар.

Куштарда жүрүмин бистин көп катту туралардагы-
дый эмес болганын бис жажыла сестибис, озор кат-
тарыла солужып болбос, озорго эмди багыра
кат балдарыла кожо жок боло берген деп бодолып
жат.

— Ой ой-ой! — деп менин нөкөрүм айтты, — же кан-
дый жанектер! Ачу да, каткымчылу да: ондый жак-
шынак кушкартар, канаттарлу да, же нени де билер-
ге кичебейдилер.

Ол тужында бис уяа жаткан жаан сыныкты алала,
коштой турган кайыңнын бажын сындырып ийеле.
байагы уяа турган бийикке чике эдиц, уяалу сы-
ныгыбысты тургузып салдыбыс.

Бойыбыс агаштын аразына жажындыбыс.

Жагытту жерде узак сакыырга келишпеди: бир канча минуттын бажында ырысту ада энези бойло-рынын балдарына туштагылады.

А Й У

Койу агаштын аразына барзан ла, айу тургузала сеге калып келеле јудуп ийер, ол тужында эчки-чектин муустери ле туйгактары артып калар,— деп, коп улустар бодоп јат. Онызы сырапай чын эмес.

Айу бастыра андар чылап ок, агаш аразында сү! рекеј чебер ајыктанып јүрер, кижини сезип ле ийзе аннын бастыразын көрөрдөн болгой, онын элес эткен куйругын да көрбөй калгадый болуп, айу кижиден качар.

Бир катап тундукте меге коп айулу јер көргускен; ол јер Пинеге сууга кирип турган, Кода суунын бажында болгон. Мен айуны өлтүрер кууним јок болгон, оларды андаарга да ой эмес болгон: айуны кышкыда андайтан, мен дезе Кода сууга эрте јаскыда, айулар бойынын ичеенинен чыга берген өйдө келгем.

Мен айуны ак јерде ажанып турган тужында, ол эмезе суунын јарадында балыктап турган тужында, ол эмезе амырап јаткан өйдө көрөргө-күүнзеп турдым. Кандый бир учуралга мылтык алып алала, мен агаштын аразына, база андар ок чылап, чеберленип јүрерге кичееп, јылу истердин јанына кетеп туратаным; айунын јыды јытанып туры

деп меге көп катап билдирип туратан... Же канча да кирези базарымда, айунын бойына мен ол тужында туштап болбодым.

Же учы-учында, менин чыдалым бождоды, ойто мынан атанып барар ой жедип келди. Мен кеме ле азык-тулугим сугуп салган жериме бардым. Кенетийин көрзөм: менин алдымда жаан чибинин будагы серт әделе, бойы жайкана берди.

„Же ол байла кандый бир анычак болор“ деп, мен бододым.

Бойымнын таарларымды алып алала, кемеге отурала төмөн алдыра эжине бердим. Мен кемеге отурган жерге сыраңайла одоштой, бийик каскак жаратта кичинек турачакта бир анчы журтап жаткан.

Бир эки частын бажында, ол анчы бойынын кемезиле Кода сууны төмөн барып жадала, улус тудуш ла тужуп туратан турачакта, јол ортозында меге једиже берди. „Слер кемеге отурарга келген јердин одо-жында тайгадав айу чыгып келгенин бойымнын көзимле көрдим“—деп, меге ол анчы куучындады. Бир де салкын јок тужында менин алдымда чибинин будактары жайканганын мен Јаңыс әмди ле билдим.

Айуны уркүткениме мен бойыма ачынып турдым. Је айу менин көзимнен качканына үзеерн мени элек-теп барган деп, меге анчы база куучындады. Айу менин турган јеримнен узак эмес мантап барала, Јадыктыг кийиниче јажынып алала, кийининдеги буттарына

туруп, мен канайда агаш аразынан чыкканымды, канайда кемеге отурала эжинип барганымды онортоп коруп турган эмтир. Онын кийининде, мен ого көрүнбей барарымда, ол агашка чыгып алала, мен Ко да сууны төмөн канайда түжүп бараатканымды узак аяктап көргөн эмтир.

„Сүрекей узак көргөн, менин кууниме тийе берерде, турага чай ичерге жүре бердим“,—деп анчы айтты.

Айу мени электеп каткырганына меге сүрекей ачу болды.

Агаштын аразына мылтык жок келген ле, агаштын аядары сенин муустеринди ле туйгактарыңды артыргызар—деп, жүзүн-жүзүр кей улустар кичинек балдарды төгүндөп, коркудуп турганына, ошондо тын ачуркандым.

СТОЛМОЛОРДО ТАКАА

Айылдаштар биске жаскыда кастын төрт жымыртказын сыйлап бергендер, бис оларды бистин Эшти Абакай деп атту кара такаанын уйазына салып койдыбыс. Бала базатан күндөр одо берди, Эшти Абакай кастын төрт сары балдарын базып алды. Олор такаанын балдарынагы сыраңай башка чыйкылдажып, сыгырыжып турдылар, же Эшти Абакай олардын башказын эзебей эне кичеemelиле, кастын балдарына бойынын балдарына түнөй килеп, амыр куркунын көдүрүп алган жүрди.

Јас өтти, Јай келди, бастыра жерде одуванчиктер көрүндү. Лиит казычактар мойындарын чойип ийгенде, энезинен арайла бийик болбой турдылар, же эмдиге жетире энезинин кийининче жургилейт. Кезикте, энези жерди бутгарыла эжип, казычактарды кычырып турганда, озор одуванчиктерле соодоп, озорды тумчугыла чокуп, түктөрүн салкынга божодып турдылар. Ол тужында Эшти Абакай озор жаар будумчизи жок көрүп туратаны биске билдирди. Кезикте ол барбайып калган, кыркылдап, бир канча частар туркунына эжип турар, же озорго десе ол не де эмес: жаңысла сыгырыжып, жажыл өлөгди чокуп турарлар. Качан ийт кайда-кайда оны коштой өдүп барарга турза, кайдан болзын! Ийт жаар чуралап, оны сүрүп ийер. Кийининде десе казычактар жаар кунукчыл көрүп туратан болгон...

Балдары такаага сыранай да бүдүштеш эмес болгонун, база озорды учун тынын да кысканбай, ийтке удур барарга да кереги жок болуп турганын, ол качан сагыжына алынар айалганы бис сакып, кетеп турдыбыс.

Је бир катап бу керек бистин айылдын жанында боло берди. Чечектердин жараш жыттары өткөн, күндү июньнын күни келди. Кенетийин күн карануйлай берди, пөтүк кыйгырды.

— Квох, квох—деп пөтүкке каарузын берип, такаа бойынын казычактарын таскактын алдына кычырып турды.

— Кайракаан, кандый булуттар жуулып жат!— деп айылдыг уй улустары кыйгырала, илип салган кийимдерин кооруп аларга жүгүришкиледи.

Тегери күркүрөп, жалкын жалт этти.

— Квох, квох!—деп Эшти Абакай такаа албаданып турды.

Жиит кастар мойындарын төрт столмо чылап, бийик көдүргилеп алала, такааны ээчий таскактын алдына баргылады. Такаанын жакыганынча, бойына туней жаан төрт казычактар кичинек болчоктолып алала, энезинин алдына киргилеп алдылар, такаа десе, жумын барбайтып, канаттарын тарбайтып алала оморды бектеп, бойынын эне жулузыла жылыдып турганын көрөргө, биске сурекей кайкамчылу болды.

Же күкүрт узак болбоды. Жааш жаап, өдө берди, бистиң кичинек садтын үстине күн базала катан чалып турды. Качан таскактын үстинен тамчы тушпей барарда, жүзүн-жуур кучыйактар кожондожо берерде, такаанын алдындагы жиит казычактар мыны угала жайымга барарга кууиздилер.

— Жайымга, жайымга!—деп омор сыгырышты.

— Квох, квох!—деп такаа карузын айтты.

Мынызы мынайда айтканы:

— Эмеш отурыгар, эмдура сурекей чыкту.

— База не,—казычактар сыгырышты,— жайымга, жаймга.

Кенетийин омор буттарына туруп, мойындарын көдүрүп ийерде, такаа көдүриле берди, төрт столмо-

нын бажында чылап, жерден бийик, кейде жайка на берди.

Мынан ла ала Эшти Абакайдын казычактарла жүрери божоды: ол башка жүрер болды, кастар база башка. Ол, байла эмдиле ончозын билген, столмолордын үстине экинчи катап болорго онын күүни эмди жок болгон.

ТААДАНЫҢ ПЫЙМАЗЫ

Михей таадак бойынын пыймазын он жылга кий генин, мен жакшы сагыжыма алындым. Менен озо ол канча жыл оны кийгенин—айдып болбозым. Бойынын буттары жаар көрөлө, айдып туратан:

— Пыйма базала элей берди, жамзар керек.

Базардан кийистин кыйынтыгын экелеле, ошон таман кезип алала, көктөп ийер—пыймазы базала катап жаңыра берген жүрер.

Онойун көп жылдар өтти, жердин устинде бастыра немелердин учы бар, ончозы өлөр, жаңысла таадактын пыймазы жажына элебес деп, мен бодоп туратаным.

Бир катап таадактын буттары тын сыстай берди. Бистин таадабыс качан да оорыбайтан болгон, бу тужында оорыдым деп комыдап, фельдшерди кычырды.

— Бу сенин оорун соок суудан,—деп фельдшер айтты,—балыктайтанынды сеге таштаар керек.

— Мен жарысла балыкка курсактанып жадырым. —деп таадак карузын айтгы, — буттарымды суулабаска канайып та болбозым.

Суулабаска болбос болзо, сууга кирер тужында пыйма кийип тур!— деп фельдшер жоптоди.

Бу жоп таадакка туза берди: буттын сызы өтти. Таадак мынын кийининде көөрөч берди, сууга пыймалула кирип, оларды суунун түбиндеги тажына кайрал жок жыжып турар болды. Пыйма тын эледи, таманы да, кончы да эледи, таманы буктелер жеринде тежиктер көрүнө берди.

„Бастыра немеге уч болоры чыг,—деп мен сандым,—таадакка пыйма да учы жок туружып болбос: пыйманын учы келди“.

Улус, пыймага көргүзүп, таадакка айдып турдылар:

—Таадак, пыймага амыр берер бй жетти, уйа эдерге каргааларга оларды таштап ийер керек.

Ондый болбой кайсын! Михей таадак пыймазынын жарыктарына кар кирбезин деп, оларды сууга сугуп ийеле—соокко чыгарып салды. Жарыктардагы суу соокко тоно бербей база, тош жарыктарды туй боктоп салды. Онын кийининде таадак пыймаларын базала катап сууга сукты, ол тужында пыйма бастыра бойы тош боло берди. Мынын кийининде ондый пыйма жылу да, бек те болды: таадактыг пыймазын мен де кийип алала, кышкыда тон-

бос састы кечкем, бир де кичинек сууга алдырбадым!..

Таадактын пыймазына качан да уч келбес деп сагышты мен катап санандым.

Же бир катап бистиң таадак базала оорыды. Олгышкары керегине чыгарда, сенектеги пыймазын кийип чыкты, же сйто кирер тужында оларды сенекте соокко чечип саларга ундуп салган. Тоштонып тоңып калган пыймалу изи печкеге чыгып алды.

Кайылган пыймалардан агып турган суу печкеден сүттү көнөккө акканы түбек болгон эмес! Олуми жок пыйма бу тужында божогоны түбек болды. Же оной башка болор аргазыда жок болгон. Шилге сууны урала, соокко тургузып салза, суу тош боло берер, тошко танчы болор, шилди ол жара согуп ийер. Пыйманың тежиктериндеги гош онойдо октукти күбиреде узип салган, качан ончозы кайыла-берерде, пыйма жайрала берген.

Жазылып алала, бистиң өчөш таадабыс пыймаларын базала тоңыраарга ченеди, эмеш кийди деп, же удабай жас келди, сенектеги пыйма кайылала, кенетейин торт жайрала берди.

—Чын эмтир,—таадак калжуурып айтты,—бу пыймага каргаалардын уйазында, амыраар ой келди

Жүзүн-жуур кучыйакта уйаланатан убактын ортозына бийик жараткан таадак пыйманын чачып ийди.

—Пыймалар ненин учун жаңысла каргааларга?

—Жаскыда кандыйла кучыйак бойынын уйазы-

на тукти, јумды, саламды тажып јат“—качан таадак экинчи пиймазын таштаарга талайып ла аларда онойып мен сурадым.

—Кандыйла кушкаштарга уйазына тук керек—деп, таадак јопсинди. Кандыйла агычактарга, чычкандарга тийиндерге—ончолорына бу керек, ончолорына тузалу неме.

Бу тужында таадактын санаазына бистин анчы пийманы ого мылтыгына пыж эдерге берзин деп айтканы кирди. Экинчи пиймазын таадак таштабай, анчыга апарып берзин деп, меге јакыды.

Удабай туруп куштардын ойи келди. Төмөн суу јаар убакка јузун-јузур јаскы кучыйактар учкылап келгиледи, убактын баштарын чокуп турала, олоп пийманы көрүп ийдилер. Оны кажыла кучыйак эске алынды. качан уйа Јазаар ой једип келерде, кучыйактар эртен турадан тунге јетир: таадактын пиймазын бир эмештег тажыгылап турды. Бир неделенин туркунына кучыйактар пийманы тутамнан уйаларына тажыгылай берди, уйаларын јазап ала-ла, јымырткаларын басты, эркектери дезе кожондожып турдылар. Пийманын јылузына кучыйактар чыгып, өзүп келди, качан соок боло берерде, булут болуп јылу јерлерине уча бердилер.

Јаскыда олоп ойто келер, көп кучыйактар бойлорынын көндөйлөринде, бойлорынын эски уйаларында таадактын пиймазынын арткан туктерин

таап алар. Агаштарда жазалган ол ло уйалар урел-
бей агаштардан жерге түжөр, жерде десе чычкандар
оны таап алала, бойлорынын жер алдындагы уйа-
ларына таадактын пыймазынын арткан калганын
тажыгылап барар.

БАЖАЛЫКТАР

Рақтар не керекпиде шымыраныжат	3	
Хромба	6	
Укү	10	
Суушыл үстине жүрер балытан	14	
Ағантын қаттары (атастары)	16	
Айу	20	
Столмолордо такаа	22	
Таалынғын шымызын	25	

21200

Горно-Алтайская Область
*** БИБЛИОТЕКА ***

Отв. редактор С. С. НАТАШ.
Тех. редактор С. А. СУРАЗАКОВ.

Сдано в набор 30/IX-49 г. Подписано к печати 20/IX-49 г. Формат бу-
 маги 60 x 81 1/16 л. Печатных листов 2. Учетно-издательских 1,98.
 В печатном листе 22,100 знаков АН. 130.4, заказ 3551, тираж 2000

Типография изд-ва газеты „Бийский рабочий“, г. Бийск, Алтайского
 края, Советская, 6.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

Баазы 60 акча.
Цена 60 кол.

М. ПРИШВИН
„Дедушкин валенок“
на алтайском языке